תלמוד מהו? — סגנון

V. סגנון

לא מן הנמנע כי בדיקת התורה שבעל־פה לקראת עריכתה, שהחלה בתקופת רבי עקיבא, תביא במשך הזמן לביטול האיסור על העלתה על הכתב. עד היום לא הוכרע סופית מתי בדיוק קרה הדבר. לדעת מלומדים רבים, המשנה נכתבה כבר בידי רבי יהודה הנשיא, ואילו חוקרים חשובים אחרים טוענים כי היא הועלתה על הכתב רק יחד עם הגמרא. בין כך ובין כך, בדומה לענייניים רבים כל כך בהיסטוריה של התורה שבעל־פה, ביטול האיסור על רישום בכתב נגרם ללא ספק עקב גורלו הטראגי של עם ישראל, שבו לא למורים ולא לתלמידים היה פנאי או חיים שלווים שיאפשרו להם להמשיך ללמד וללמוד את גוף המסורת כולה בעל־פה. על מנת למנוע את הסכנה כי התורה תישכח לנצח, הועלתה התורה שבעל־פה על הכתב. ואולם מאחר שהדבר היווה עבירה על הקפדת החוק, שהותרה רק למען טובת התורות עצמן ומתוך צורך אמיתי, נרשמו התורות רק בצורה המינימאלית הדרושה. עיצוב התלמוד מראה לנו עד כמה הכירו במצב הזה: התורות לא נכתבו על מנת לתת ביטוי כתוב לחומר ה"נשמע", אלא רק בכוונה להבטיח שהוא לא יישכח. האופי הדיבורי של התכנים נשמר אף על פי שהם כתובים. דבר זה הושג על ידי כך שהמילים המדוברות נרשמו בדיוק בצורה שנאמרו, בלי שינוי כלשהו תוך כדי כתיבתן. זה מה שנתן לרישום הכתוב של התורות את טעמו האופייני.

המילה המדוברת והמילה הכתובה הן שתי צורות שונות במהותן לבטא מחשבות, רגשות ועוד. יש להציג אותה מחשבה אחרת, תלוי אם תועבר בעל־פה או בכתב. המילה המדוברת והמילה הכתובה הן בלתי תלויות, וכל אחת מהן מתייחסת ישירות לתוכן הפנימי של המידע שיש לבטא. אם לאחר ביטול איסור ההעלאה על הכתב נכתבה המילה המדוברת ללא כל שינוי, משמעות הדבר כי פעולה זו לא יצרה צורת התבטאות כתובה של תכני הלימוד, אלא רישום כתוב של הצורה המדוברת. מה שנכתב – הרשומות – איננה המילה הכתובה של התורות, אלא התמליל. זה לא היה שהתורות רכשו ביטוי כתוב שהתאים, ולכן התייחס לעצמן טבעית; להפך, צורת ביטוין המדוברת נרשמה באופן טכני. כך נשארה הרשימה כפי הנדרש – תמיכה בלבד לזיכרון כדי למנוע שכחה; ואולם התורות נשארו כמו שהיו – תורה שבעל־פה. הסגנון התלמודי הוא הסגנון של המילה המדוברת ולא של המילה הכתובה.

אך תמליל זה מאופיין בשתי "מגרעות". האמרה המדוברת קצרה מטבעה מזאת הכתובה, כיוון שאין לה הצורך לכלול את הכול בתוכה. היא נאמרת תמיד בתוך סביבה נתונה, התורמת את תרומתה ומרחיבה את תוכן המלל. בקונטקסט של שיחה, ניואנס קטנטן המלווה את הדיבור יכול לבטא משפט שלם. בשיחת חכמי התלמוד בבתי המדרש השאלה "מאי?" או "מניין?" בפי אנשים

מסוימים ברגע מסוים, יכולה הייתה לכלול משמעות רבה כל כך עד שאילו הייתה נתונה בכתב, הייתה נדרשת הבהרה נוספת. כאשר הנאמר בעל־פה רשום בכתב, המשמעות העשירה הנקבעת מן ההקשר אינה נכתבת. האמרה נעשית עלובה או לחלופין נהיית מוגבלת מדי ומאבדת מתוכנה המהותי המקורי: היא נעשית "מילת מפתח" בלבד. יתרה מזאת, הצורה האופיינית שבה נרשמות התורות שבעל־פה אינה יכולה לבטא מאפיין נוסף של המילה המדוברת: הטעמה. למילה כלשהי ישנם מובנים שונים; תלוי בגוון הקול בו מבוטאת, היא יכולה להיות אירונית או רצינית, להביע שאלה או תשובה, להיות מלאה בתקווה או באכזבה, בהפתעה או בספקות. מה שהאדם המדבר יכול לבטא בתנועה קטנה או בצליל מסוים בקולו, דורש לעתים מן הסופר קטע כתיבה ארוך. רק המילה נכתבת, ללא הקצב שלה וללא צלילה. מכאן שאמרה מדוברת הנרשמת בכתב, בלי האינטונציה והנגינה שלה, אינה אלא מילת מפתח עבור הדובר. למרות זאת איפשרו שתי המגרעות הללו נתק מלהיב של איסור ההעלאה על הכתב: אם כי התורה שבעל־פה נכתבה על הנייר, התורות עצמן לא נכתבו. המילה המדוברת שנרשמה הייתה למילת מפתח עבור הזיכרון.

עם זאת, המשמעות היא הזיכרון חייב להיות נוכח תמיד, כלומר על התלמוד היה תמיד להילמד בעל־פה על פי התיעוד הכתוב שלו, שנמסר ממורה לתלמיד. צריך היה להפוך בחזרה את מילת המפתח למילה מדוברת. כשם שהקשר במטפחת מהווה תזכורת רק בעבור מי שקשר אותו, כך רישום הצורה המדוברת של התורות כעזר לזיכרון יכול להפוך בחזרה למילה מדוברת רק בידי אלה שהמילה הזכירה להם דבר־מה – במילים אחרות, בידי אותם האנשים אשר בדומה לדורות שחיו לפני ההעלאה על הכתב קיבלו את התורות בבתי המדרש מפי מוריהם, ומאז היו צריכים רק לחזור עליהן לפי התיעוד הכתוב. עקרונית, דבר לא השתנה בתסריט זה עד עצם היום הזה. "שפת הקשר" של התיעוד מובנת רק למי שנזכר באמצעותה במשהו שכבר למד. החשיבות הגדולה של מפרשי התלמוד העיקריים, המתבססים לרוב על המסורת, נעוצה בעובדה שהם מנסים לחקור את חומר הנלמד בצורת ההבעה בעל־פה של התורות. ואולם פעולת תרגום החומר הכתוב למילה מדוברת נשארת עד היום תפקידו של הלומד. מעל לכל, התורות שבעל־פה הן עדיין תהליך של הפיכה זו של ה"רשומות" חזרה ל"מילה".

אין "לקרוא" את התלמוד, אלא "להקריא" אותו. זו גם הסיבה לכך שפירושו של רש"י מסמן משפטים מסוימים באיפיון: "בתמיה", כלומר "יש לבטא בנעימת שאלה", או "בניחותא", משמע "לבטא באינטונציה נינוחה (למשל כתשובה, כהסכמה וכו'). הזמזום המסורתי שבו לומדים את התלמוד, ניגון הלימוד, הוא הפרשנות המקורית של התלמוד; זוהי הפיכת הדיבור הרשום בחזרה למילה החיה של התורה שבעל־פה. (אין פיסוק בתלמוד, כיוון שלשיחה אין פיסוק. ניגון הלימוד הוא בו־בזמן גם "פיסוק קולי". אדם צרפתי היה אומר: "C'est le ton qui fait le Talmud" ["הטון הוא שעושה את התלמוד.])